

16. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığı becerilerini geliştirmek: Bir eylem araştırması¹

Seyithan HAS²

Ahmet KATILMIŞ³

Hacer DOLANBAY⁴

APA: Has, S. & Katılmış, A. & Dolanbay, H. (2022). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığı becerilerini geliştirmek: Bir eylem araştırması. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (31), 256-270. DOI: 10.29000/rumelide.1221524.

Öz

Araştırmanın amacı sosyal bilgiler öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığı (HOY) ile ilgili becerilerini geliştirmektir. Nitel araştırma yöntemlerinden eylem araştırması modelinin kullanıldığı bu araştırmanın katılımcı grubunu Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi sosyal bilgiler eğitimi programında öğrenim gören 20 öğrenci oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak odak grup görüşmesi, ön algı ve son algı formları, bireysel görüşmeler, öğrenci çalışma yapıları, öğrenci ve araştırmacı günlükleri kullanılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizine tabi tutularak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığına ilişkin farkındalıklarında önemli değişiklikler görülmüştür. Bilgi boyutunda öğretmen adaylarının hukuk, hukuk okuryazarlığı kavramına ve hukuk okuryazarı bireye yönelik bilgilerinde ve farkındalıklarında artış olduğu görülmüştür. Beceri boyutunda öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığı becerileri kazandıkları tespit edilmiştir. Araştırma öncesinde hukuk okuryazarlığı ile ilgili yeterli bilgi ve beceriye sahip olmadıklarını, etkinliklerin sıkıcı olacağını ifade eden öğretmen adaylarının düşünceleri süreç sonrasında olumlu yönde değişmiştir. Sonuç olarak öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığına yönelik bilgi ve becerilerinin arttığı, kişisel ve mesleki açıdan gelişim gösterdikleri tespit edilmiştir. Bu kapsamda sosyal bilgiler öğretmen adaylarına hukuk okuryazarlığı ile ilgili hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim seminerleri verilmeli, benzer çalışmalar diğer öğretmen adayları için de gerçekleştirilmeli, hukuk okuryazarlığı yeterliklerinin geliştirilmesine yönelik uygulamaya dayalı çalışmaların sayısı artırılmalıdır.

Anahtar kelimeler: Hukuk, hukuk okuryazarlığı, hukuk okuryazarlığı becerileri, sosyal bilgiler eğitimi

Improving legal literacy skills of social studies teacher candidates: An action research study

Abstract

¹ ETİK: Bu makale için Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Araştırma ve Yayın Etik Kurulunca 10.129.2021 tarihli, 2021/10-16 sayılı kararla ve oybirliğiyle etik uygunluk raporu verilmiştir.

² Öğretim Görevlisi, Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi /Sosyal Bilgiler Eğitimi, (Muş, Türkiye), s.has@alparslan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8389-1598 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 13.11.2022-kabul tarihi: 20.12.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1221524]

³ Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı (İstanbul, Türkiye), a.katilmis@marmara.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5776-850X

⁴ Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı (Muş, Türkiye), h.dolanbay@alparslan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9408-5636

The aim of this action research study is to improve the legal literacy skills of social studies teacher candidates. The participants were 20 teacher candidates studying social studies education at a Turkish state university. Data were collected through pre- and post-intervention perception forms, focus group interviews, semi-structured interviews, students' activity forms, a researcher diary, and students' diaries. Qualitative content analysis was performed for data analysis. As a result of the study, important changes were observed in the teacher candidates' level of awareness regarding legal literacy. In the knowledge dimension, there was an improvement in their knowledge and awareness about law, the concept of legal literacy and the legally literate individual. In the skill dimension, they gained legal literacy skills. The opinions of the teacher candidates who had stated before the intervention that they did not have sufficient knowledge and skills about legal literacy and that the activities would be boring changed positively after the process. Consequently, the teacher candidates enhanced their knowledge and skills on legal literacy, and they showed personal and professional development. In this context, pre-service and in-service training seminars on legal literacy should be given to social studies teacher candidates, similar studies should be carried out for teacher candidates with other majors, and there should be more practice-based studies aimed at improving legal literacy competencies.

Keywords: Law, legal literacy, legal literacy skills, social studies education

Giriş

Doğası gereği sosyal bir varlık olan insan, toplumsal yapı içerisinde insanlarla ve kurumlarla birtakım ilişkilerde bulunarak yaşamını sürdürür (Anayurt, 2011). Sosyal ilişki olarak tanımladığımız bu ilişkiler belirli bir düzen içerisinde devam eder. Söz konusu düzeni sağlayan kurallar din kuralları, ahlak kuralları, görgü kuralları ve hukuk kurallarından oluşur. Sosyal düzeni sağlayan kurallar içerisinde hukuk kuralları maddi yaptırım (müeyyide) niteliğiyle diğer kurallardan ayrılır. Bu yönüyle hukuk kuralları en önemli ve en etkili kurallardır. Sosyal düzen kurallarının ihlali durumunda karşılaşılan tepki şeklinde tanımlanan yaptırım din, ahlak ve görgü kuralları açısından manevi bir nitelik taşır. Hukukun maddi yaptırım özelliği devlet tarafından, bir başka deyişle kamu gücüyle gerçekleştirilmesinden kaynaklanır (Aral, 2010; Gözler, 2009). Maddi yaptırım özelliği olan hukuk kurallarına uyma hukuki bilgi ve becerilere sahip olmayı gerektirir. Bireylerin temel hukuk bilgisine, becerisine ve tutumuna sahip olması ve etkin bir vatandaş olarak toplumsal yaşama uyum sağlaması eğitim kurumları aracılığıyla yerine getirilir (MEB, 2018a). Öğrencilere eğitim kurumlarının ilk kademesinden itibaren kazandırılmaya çalışılan vatandaşlık eğitimi hak, hukuk, adalet, sorumluluk, insan hakları ve eşitlik gibi kavramları içerir. Vatandaşlık eğitiminin bu anlamda insan hakları, demokrasi ve hukuku temel alarak tasarlandığı söylenebilir (Hoge, 2002). Vatandaşlık eğitimi temel alan bir ders olan sosyal bilgiler öğretim programında hukuki konuların amacı, hak ve sorumluluk sahibi bireyler yetiştirmekle birlikte bireylerin hukuka yönelik olumlu tutum geliştirmelerini sağlamaktır (MEB, 2018b; Sawage ve Armstrong, 2004). Bu kapsamda hukuka yönelik ayrıntılı bilgilere sahip olmaktan ziyade, bireyin yaşadığı çevrede kendisi için gerekli ve yeterli düzeyde hukuki bilgi ve becerilere sahip olması şeklinde ifade edilen hukuk okuryazarlığı eğitimi, sosyal bilgiler ve ortaokul seçmeli hukuk ve adalet dersi öğretim programlarında yer almıştır (Leming, 1995; Zariski, 2014). Hukuk eğitimi öğrencilere yönelik hukuk okuryazarlığı becerileri kazandırmayı amaçlayan bir terim olarak kullanılmakta ve bu yönüyle de vatandaşlık eğitimi ile ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda okul dışında mevcut yasalarla ilgili birtakım sorunlar yaşayan ya da temel hukuki bilgi ve becerilere sahip olmayan gençler için "sokak hukuku" eğitimi çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Hukuk okuryazarlığına yönelik eğitim, bu alanda özel ihtiyacı

olduğu düşünölen öğretmen, akademisyen, iş adamı gibi diğer meslek gruplarını hedef almıştır (Hasan, 1994).

Hukuk okuryazarlığı becerileri sosyal bilgiler öğretim programının temel becerileri arasında yer almaktadır. Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan hukuk okuryazarlığı becerileri ortaokulda hukuk ve adalet dersi adıyla seçmeli olarak da verilmektedir. Hukuk ve adalet dersi öğretim programındaki beceriler belirlenirken 2016 yılında yürürlüğe giren Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi'nde yer alan anahtar yeterlilikler esas alınmıştır. Bu yeterlilikler doğrultusunda hukuk ve adalet dersinde yer alan beceriler; "Araştırma, girişimcilik, iletişim, öz yönetim, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma, çatışma çözme, yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme, empati, gözlem, hakkını arama, inisiyatif alma, iş birliği, karar verme, kariyer bilinci geliştirme, kendini tanıma, kurallara uyma, öz denetim, sorun çözme ve kendini koruma," becerileridir (MEB, 2018b).

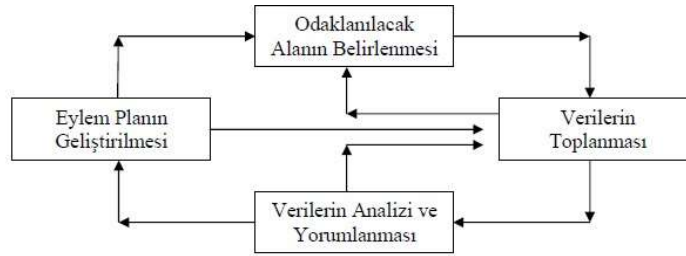
Yurt içinde ve yurt dışında hukuk okuryazarlığına yönelik çalışmaların; öğretmenlerin, öğrencilerin ve okul idarecilerinin hukuk okuryazarlığı algılarını ve düzeylerini belirlemeyi amaçlaması, araştırmanın uygulamaya dayalı yapılmasında belirleyici olmuştur. Bu nedenle sosyal bilgiler öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığı becerilerini geliştirmeye yönelik öğrenci merkezli yöntem ve tekniklerin uygulandığı bir çalışmaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Yurt içinde öğretmen, öğrenci ve okul idarecilerinin hukuk okuryazarlığına yönelik algı, görüş ve düzeylerini tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde; öğrencilerin ve öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığı düzeylerini belirlemeye (Kara, 2017; Oğuz, 2013), öğretmen adaylarının, öğretmenlerin ve öğrencilerin hukuk okuryazarlığına yönelik algı ve görüşlerini belirlemeye (Elbay, 2020; Köse ve Bursa, 2020; Haçat, 2019), okul idarecilerinin hukuk okuryazarlığına yönelik görüşlerini belirlemeye (Başaran, 2021), ortaokul hukuk ve adalet dersinin öğrencilerin hukuki bilgi ve becerilerine etkisini belirlemeye (Alıcı, 2014) yönelik çalışmalara yer verildiği görölmektedir.

Yurt dışında ise hukuk okuryazarlığına yönelik yapılan çalışmalar (Eni ve Arit, 2016; Marzooghi, Sadeghi, Mohammadi, Karimi ve Hammadzadeh, 2016; Schimmel ve Militello, 2007; Mirabile, 2013; Wagner, 2007; Nessel, 2002; Pereira, 1988) genellikle öğretmenlerin, öğrencilerin ve okul yöneticilerinin hukuka yönelik görüşlerini, bilgilerini ve düzeylerini belirlemeye yöneliktir. Bu araştırmanın uygulamaya dayalı etkinlikleri içermesi ve öğretmen adaylarına hukuk okuryazarlığı ile ilgili bilgi ve beceri kazandırması yönüyle özgün olduğu ve alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Eğitim kurumlarında uygulamaya dayalı yöntem ve tekniklerin kullanılması, öğrencilere güncel konularla ilgili bilgi ve beceri kazandırılmasında önemli bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda araştırma, süreç içerisinde karşılaşılan sorunları belirlemeyi ve bu sorunlara akılcı çözümler bulmayı amaçlayan eylem araştırması biçiminde modellenmiştir. Öğretmen adaylarına yönelik yapılan uygulamalar haftada 2 saat olmak üzere on iki haftalık bir süreci kapsamaktadır. İlk hafta öğretmen adaylarının hazırbulunuşluk düzeylerini belirlemek amacıyla ön algı formu uygulanmış ve öğretmen adaylarıyla odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. 2-11. haftalarda araştırmacı tarafından hazırlanan (örnek olay metinleri, film ve makale analizi etkinlikleri, yazılı ve görsel içerikli etkinlikler, tartışma, drama tekniği vb.) uygulamaya dayalı etkinlikler gerçekleştirilmiştir. 12. haftada ise bireysel görüşmelere ve son algı formlarına yer verilmiştir. Bu araştırma Mills (2003, s. 19) tarafından tasarlanan eylem araştırması döngüsü dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma döngüsü Şekil 1’de sunulmuştur.

Verilerin toplanması ve veri toplama araçları

Şekil 1. Eylem Araştırmasının Diyalektik Döngüsü

Kaynak: Mills, G. (2003). *Action research: A guide for the teacher researcher*. New Jersey: Merrill Prentice Hall, s.19’ dan uyarlanmıştır.

Eylem araştırmasının doğasına uygun olacak şekilde araştırmada, nitel veri toplama teknikleri kullanılmıştır (Mills, 2003, s.51). Bu araştırmada, odak grup görüşmesi formları, ön algı ve son algı formları, öğrenci etkinlik yapırları, araştırmacı ve öğrenci günlükleri ve bireysel görüşme formları veri toplama araçları olarak kullanılmıştır.

Verilerin analizi

Bu araştırmada veri toplama araçlarından elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırmanın her sorusu araştırmanın amacına uygun olarak kategorilere ayrılmış ve verilen yanıtlar ilgili kategorilere yerleştirilmiştir. Araştırmanın güvenilirliğinin artırılması amacıyla elde edilen veriler ikinci bir araştırmacı tarafından içerik analizi ile analiz edilmiştir. İki farklı araştırmacının farklı zamanlardaki analiz sonuçlarının aynı ya da benzer sonuçlar vermesi araştırmanın güvenilir olduğunu gösterir. Araştırmacının ve ikinci araştırmacının yaptığı kodlamaların tutarlılığı kappa değeri hesaplanarak belirlenmiştir. Fleis ve diğerleri (2003) Kappa değerinin yorumlanmasını aşağıdaki tabloya göre tespit etmiştir.

Tablo 1. Kappa Değeri

0.40	Zayıf
0.41- 0.75	Orta- iyi
0.75- 1.00	Çok iyi

Elde edilen verilerin tutarlılığı ikinci bir araştırmacı tarafından incelenerek hesaplanmış ve görüşmelerin güvenilirlik değeri 0,90 olarak tespit edilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde araştırma sonunda elde edilen bulgular yer almaktadır. Yapılan analizler sonucunda belirlenen temalardan elde edilen bulgular tablolar halinde sunulmaktadır.

Yapılan etkinliklerin öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığı becerilerini nasıl etkilediğine yönelik bulgular

Hukuk okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesine ilişkin öğretmen adaylarından etkinlik öncesi ve sonrası toplanan veriler analiz edilmiştir. Analizlerin sonucunda “bilgi, beceri ve algı” temalarına ulaşılmıştır. Veri analizi sonucunda bilgi temasına yönelik katılımcı grubun görüşleri “hukuk kavramı”, “hukuk okuryazarlığı kavramı” ve “hukuk okuryazarı bireyin nitelikleri” kategorisinde toplanmıştır.

Tablo 2. Öğretmen Adaylarının Hukuk Kavramına İlişkin Görüşleri

Tema	Kategori	Uygulama Öncesi- Kod	Kodlanma Sayısı		
Bilgi	Hukuk Kavramı	Eşitlik ve adalet	10		
		Düzeni sağlayan yasalar	7		
		Hak arama	4		
		Sorumluluk	2		
		Devlet	1		
		Anayasa	1		
		TOPLAM	25		
				Uygulama Sonrası- Kod	Kodlanma Sayısı
				Eşitlik ve adalet	17
				Hak arama	8
				Düzeni sağlayan yasalar	7
				Kurallara uyma	7
				Özgürlük	6
				Vatandaşlık bilinci	6
				Saygı duyma	4
				Maddi yaptırım	4
				Geleceğimizin teminatı	4
				Devlet	2
				Sorumluluk	2
				Temel haklar	1
				Sorun çözme	1
				Evensellik	1
				TOPLAM	70

Yukarıdaki tabloya göre süreç öncesi katılımcılar hukuk kavramını “Eşitlik ve adalet”, “Toplumsal düzeni sağlayan kurallar”, “Hak arama”, “Sorumluluk”, “Devlet”, “Anayasa” kavramları ile açıklamaktadır. Katılımcıların hukuk kavramı ile ilgili görüşleri olumlu olsa da bu konuda ayrıntılı bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir. Katılımcılar süreç öncesi ifadelerinin yanı sıra süreç sonrasında hukuku “Kurallara uyma”, “Özgürlük”, “Vatandaşlık bilinci”, “Saygı duyma”, “Maddi yaptırım”, “Geleceğimizin teminatı”, “Temel haklar”, “Evensellik” ve “Sorun çözme” şeklinde tanımlamaktadır. Katılımcıların süreç sonrasında hukuk kavramına yönelik farklı ve ayrıntılı açıklamalar yaptıkları görülmektedir. Süreç öncesinde katılımcıların çoğu hukuk kavramını “Toplumsal düzeni sağlayan

kurallar” şeklinde ifade ederken sürecin sonunda kavramı farklı açılardan, örnekler vererek açıkladıkları görülmektedir.

Tablo 3. Öğretmen Adaylarının Hukuk Okuryazarlığı Kavramına İlişkin Görüşleri

Tema	Kategori	Uygulama Öncesi- Kod	Kodlanma Sayısı
Bilgi	Hukuk Okuryazarlığı Kavramı	Hukuk bilgisi	5
		Yol gösterici	2
		Topluma uyum	1
		Hukuk sistemi	1
		Bilgin yok	12
		TOPLAM	21
		Uygulama Sonrası- Kod	Kodlanma Sayısı
		Hukuk bilgisi	17
		Kurallara uyma	7
		Hak ve sorumluluk	6
		Bilinçli-etkili vatandaş	4
		Saygı duyma	2
		Topluma uyum sağlama	2
		TOPLAM	38

Yukarıdaki tabloya göre uygulama öncesinde katılımcıların büyük bir bölümü hukuk okuryazarlığı kavramı hakkında bilgi sahibi olmadıklarını belirtmiştir. Az sayıda katılımcının ise hukuk okuryazarlığı kavramını sırasıyla “hukuk bilgisine sahip olma”, “yol gösterici” “topluma uyum sağlama” ve “hukuk sistemi” şeklinde ifade ettiği görülmektedir. Uygulama öncesinde katılımcıların hukuk kavramına yüklediği anlama benzer bir şekilde hukuk okuryazarlığı kavramını da yasalar çerçevesinde tanımladığı görülmektedir. Uygulama sonrasında ise katılımcıların tamamı kavrama yönelik açıklamalarda bulunmuştur. Etkinlik sonrası öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun hukuk okuryazarlığı kavramını “hukuk bilgisine sahip olma”, “kurallara uyma”, “hak ve sorumluluk”, “bilinçli ve etkili vatandaş”, “saygı duyma” ve “topluma uyum sağlama” şeklinde ifade ettikleri görülmektedir. Uygulama sonrasında katılımcıların hukuk okuryazarlığı kavramını yasalar ve kişilerarası ilişkiler boyutunda daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirdiği görülmektedir.

Tablo 4. Öğretmen Adaylarının “Hukuk Okuryazarı Bireyin Niteliklerine İlişkin Görüşleri

Tema	Kategori	Uygulama Öncesi-Kod	Kodlanma Sayısı
		Adildir	2
		Araştırmacıdır	2
		Sorumluluk sahibidir	2
		Sorunlarını kendi çözer	2
		Eleştirel düşünür	2
		Saygılıdır	1
		Bilinçli bir bireydir	1
		Hakkını aramasını bilir	1
		Kurallara uyar	1
		Özgüven sahibidir	1
		Liderlik yapar	1
		Empati kurar	1
		Fikrim yok	9
		TOPLAM	26
		Uygulama Sonrası-Kod	Kodlanma Sayısı
Bilgi	Hukuk Okuryazarı Bireyin Nitelikleri	Sorunlarını kendi çözer	9
		Hakkını aramasını bilir	9
		Eleştirel düşünür	9
		Sorumluluk sahibidir	8
		Saygılıdır	6
		İletişime açıktır	6
		Adildir	6
		Empati kurar	5
		Hukuk bilgisine sahiptir	5
		Bilinçli bir bireydir	5
		Araştırmacıdır	5
		İlişkilendirme becerisine sahiptir	4
		Karşılaştırma becerisine sahiptir	3
		Kurallara uyar	3
		Yaratıcı düşünme becerisine sahiptir	1
		TOPLAM	84

Yukarıdaki tabloya göre uygulama öncesinde katılımcılar hukuk okuryazarı bireyin niteliklerini” Adil”, “Araştırmacı”, “Sorumluluk sahibi”, “Sorun çözen”, “Eleştirel düşünen”, “Saygılı”, “Bilinçli”, “Hakkını arayan”, “Kurallara uyan”, “Özgüven sahibi”, “Lider” ve “Empati kuran” şeklinde ifade etmekle birlikte önemli bir kısmı konuya ilişkin herhangi bir görüş belirtmemiştir. Uygulama sonrasında ise katılımcıların tamamı etkinlik öncesindeki görüşlerinin yanı sıra “İletişim”, “Hukuk bilgisi”, “İlişkilendirme”, “Karşılaştırma”, “ve “Yaratıcı düşünme” gibi hukuk okuryazarlığı becerilerine değinerek ayrıntılı açıklamalarda bulunmuştur.

Uygulama öncesi ve sonrası öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığı becerilerine yönelik bulgular

Araştırma kapsamında literatür incelemesi sonucunda hukuk okuryazarlığı becerileri belirlenmiştir. “Hukuk okuryazarlığına ilişkin beceriler” teması altında belirlenen “araştırma, eleştirel düşünme, iletişim, hak arama, inisiyatif alma, karşılaştırma, kurallara uyma ve sorun çözmeye” kategorileri katılımcı gruptan elde edilen veriler doğrultusunda değeriendirilmiştir. Aşağıda hukuk okuryazarlığına yönelik becerilerden hak arama, kurallara uyma ve sorun çözmeye ile ilgili elde edilen verilerin analizine yer verilmiştir.

Tablo 5. Hak Arama Becerisine Yönelik Tema, Kategori, Kod ve Kodlanma Sayısı

Tema	Kategori	Uygulama Öncesi- Kod	Kodlanma Sayısı
Hukuk Okuryazarlığı Becerileri	Hak Arama Becerisi	Hukuki kurumlara başvurma	8
		Haksızlık karşısında hakkını savunma	7
		Hakkını nasıl arayacağını bilmeme	4
		Hakkını arasa da adalete güvenmeme	4
		Hakkını nasıl arayacağını yeterince bilmeme	3
		Hak aramanın öneminin farkında olmama	2
		Bireysel başvurunun nasıl yapılacağını bilmeme	2
		Kendini doğru şekilde savunma	2
		TOPLAM	32
		Uygulama Sonrası- Kod	Kodlanma Sayısı
		Hak aramanın temel haklarımızdan biri olduğunu öğrenme	8
		Hukuki bir olaya nasıl yaklaşacağını bilme	6
		Bilinçli bir birey olarak hak ve sorumluluklarının farkına varma	5
		Hukukun toplum yaşamındaki etkisini kavrama	2
		Bireysel başvurunun nasıl yapılacağını bilme	2
		Her hakkın aynı zamanda bir sorumluluk gerektirdiğini anlama	1
		TOPLAM	24

Tablodan edinilen bilgilere göre uygulama öncesinde hak arama becerisine yönelik “Hukuki kurumlara başvurma”, “Haksızlık karşısında hakkını savunma”, “Hakkını nasıl arayacağını bilmeme”, “Hakkını arasa da adalete pek güvenmeme”, “Hakkını nasıl arayacağını yeterince bilmeme”, “Hak aramanın öneminin farkında olmama”, “Bireysel başvurunun nasıl yapılacağını bilmeme”, “Kendini doğru şekilde savunma” kodlarına ulaşılmıştır. Katılımcıların uygulama öncesinde hukuk okuryazarlığına yönelik hak arama becerisini genel olarak tanımlamaya çalıştığı ancak hak arama noktasında yeterli becerilere ya da kazanımlara sahip olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte bazı katılımcıların adalete güven konusunda birtakım kaygılar taşıdığı söylenebilir. Katılımcı grubun uygulama sonrasında hak arama becerisine ilişkin görüşleri incelendiğinde ise “Hak aramanın temel haklarımızdan biri olduğunu öğrenme”, “Hukuki bir olaya nasıl yaklaşacağını bilme”, “Bilinçli bir birey olarak hak ve sorumluluklarının farkına varma”, “Hukukun toplum yaşamındaki etkisini kavrama”, “Bireysel başvurunun nasıl yapılacağını bilme”, “Her hakkın aynı zamanda bir sorumluluk gerektirdiğini anlama” kodlarına ulaşılmıştır. Buna göre katılımcıların hak arama becerisine yönelik görüşlerinde süreç öncesine göre olumlu yönde bir farkındalığın ve değişimin olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 6. Kurallara Uyma Becerisine Yönelik Tema, Kategori, Kod ve Kodlanma Sayısı

Tema	Kategori	Uygulama Sonrası-Kod	Kodlanma Sayısı
Hukuk Okuryazarlığı Becerileri	Kurallara Uyma Becerisi	Düzene uyum sağlamaktır	8
		Kurallara uyarım, sorgulamam	5
		Kurallara uymada eksiklerim var	4
		Kuralları sorgularım	3
		Vatandaşlık görevimizdir	3
		Kuralların gerekliliğine inanırım	3
		TOPLAM	27
		Uygulama Sonrası-Kod	Kodlanma Sayısı
		Kurallara uymanın önemini kavradım	10
		Birey olarak kuralları sorgulamayı öğrendim	8
		Kurallara uyulmadığında ne gibi sorunlarla karşılaşabileceğimi öğrendim	4
		Kurallara uymayı, uymayanları uyarmamız gerektiğini anladım	4
		Kurallara uymanın eğitimle ilişkisini kavradım	3
		TOPLAM	29

Tablodan edinilen bilgilere göre uygulama öncesinde kurallara uyma becerisine yönelik “Düzene uyum sağlamaktır”, “Kurallara uyarım, sorgulamam”, “Kurallara uyma konusunda eksiklerim var”, “Kuralları sorgularım”, “Vatandaşlık görevimizdir”, “Kuralların gerekliliğine inanırım” kodlarının yer aldığı görülmektedir. Katılımcıların uygulama öncesinde hukuk okuryazarlığına yönelik kurallara uyma becerisini genel olarak tanımlamaya çalıştığı ancak kuralların içeriğini sorgulamadığı ve kurallara uymada eksikliklerinin olduğu görülmektedir. Katılımcı grubun uygulama sonrasında kurallara uyma becerisine yönelik görüşleri incelendiğinde “Kurallara uymanın önemini kavradım”, “Birey olarak kuralları sorgulamayı öğrendim”, “Kurallara uyulmadığında ne gibi sorunlarla karşılaşacağımı öğrendim”, “Kurallara uymayı ve kurallara uymayanları uyarmamız gerektiğini anladım”, “Kurallara uymanın eğitimle ilişkisini kavradım” kodlarına ulaşılmıştır. Buna göre katılımcıların kurallara uyma becerisine yönelik görüşlerinde uygulama öncesine göre olumlu yönde bir farkındalığın ve değişimin olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Sorun Çözme Becerisine Yönelik Tema, Kategori, Kod ve Kodlanma Sayısı

Tema	Kategori	Uygulama Öncesi-Kod	Kodlanma Sayısı
Hukuk Okuryazarlığı Becerileri	Sorun Çözme Becerisi	Amaca ulaşmak için etkili araç ve olanakları kullanmaktır	10
		Sorun çözme becerisine sahip değilim	6
		Sorunlarımı kendim çözerim	3
		Başkalarının desteğine ihtiyaç duyarım	3
		Adli mercilere başvururum	3
		Bazen sorunlarımı nasıl çözeceğimi bilmiyorum	2
		TOPLAM	27
		Uygulama Sonrası-Kod	Kodlanma Sayısı
		Sorunların üstesinden gelebileceğimi anladım	11
		Sorunlarımı nasıl çözebileceğimi öğrendim	6
		Etkinliklerden sonra sorun çözme becerim gelişti	5
		Sorunlarımı hukuka başvurarak çözebileceğimi anladım	3
		Sorunlarımı tartışarak çözebilmeyi öğrendim	2
		Sorunların çözümünde empatinin önemini anladım	2
TOPLAM	29		

Tablodan edinilen bilgilere göre uygulama öncesinde sorun çözme becerisine yönelik “Amaca ulaşmak için etkili araçları ve olanakları kullanmaktır”, “Sorun çözme becerisine sahip değilim”, “Sorunlarımı kendim çözerim”, “Başkalarının desteğine ihtiyaç duyarım”, “Adli mercilere başvururum”, “Bazen sorunlarımı nasıl çözeceğimi bilmiyorum” kodlarının yer aldığı görülmektedir. Katılımcıların büyük bir bölümünün süreç öncesinde sorun çözme becerisine sahip olmadığı, kavramla ilgili tanımlamalarda bulunduğu ve sorunların çözümünde desteğe ihtiyaç duydukları görülmektedir. Katılımcı grubun uygulama sonrasında iletişim becerisine ilişkin görüşleri incelendiğinde “Sorunların üstesinden gelebileceğimi anladım”, “Sorunlarımı nasıl çözeceğimi öğrendim”, “Etkinliklerden sonra sorun çözme becerim gelişti”, “Sorunlarımı hukuka başvurarak çözebileceğimi anladım”, “Sorunlarımı tartışarak çözebilmeyi öğrendim”, “Sorunların çözümünde empatinin önemini anladım” kodlarına ulaşılmıştır. Buna göre katılımcıların sorun çözme becerisine yönelik görüşlerinde uygulama öncesine göre olumlu yönde bir farkındalığın ve değişimin olduğu görülmektedir.

Uygulama öncesi ve sonrası öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığı algılarına yönelik bulgular

Öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığı ile ilgili görüşlerini belirlemek amacıyla süreç boyunca ulaşılan veriler metin ve içerik analizine tabi tutulmuş, analizlerin sonucunda elde edilen bulgular “Hukuk okuryazarlığına yönelik algılar” teması altında “Öğretmen adaylarının kendilerine yönelik algıları” ile “sürece yönelik algıları” şeklinde iki kategoride toplanmıştır. Öğretmen adaylarının kendilerine yönelik algıları kategorisi “olumlu” ve “olumsuz” algıları şeklinde iki alt kategoride toplanmıştır. Sürece yönelik kategori ise “Süreç öncesi ve sürece yönelik algıları” ve “Süreç sonrasında yönelik algıları” şeklinde iki alt kategoride toplanmıştır. Aşağıda gösterilen her iki tabloda öğretmen adaylarının kendilerine ve hukuk okuryazarlığına yönelik algılarında meydana gelen değişim karşılaştırmalı olarak açıklanmıştır.

Tablo 8. Öğretmen Adaylarının Kendileri ile İlgili Algılarına Yönelik Tema, Kategori, Kod ve Kodlanma Sayısı

Tema	Kategori	Kod-Olumlu Algıları	Kodlanma Sayısı	
			Uyg. öncesi	Uyg. sonrası
Hukuk Okuryazarlığına Yönelik Algılar	Kendilerine Yönelik Algılar	Hakkımı nasıl arayacağımı bilirim	2	10
		Daha bilinçli biriyim	2	9
		Hukuka ilişkin farkındalık kazandım	-	7
		Hukuk okuryazarlıkla ilgili bilgi-beceri kazandım	-	7
		Olaylara eleştirel yaklaşırım	-	6
		AYM'ye bireysel başvuru yapabilirim	-	5
		Hukuka olan bakışım değişti	-	5
		TOPLAM	4	48
		Kod-Olumsuz Algıları	Uyg. öncesi	Uyg. sonrası
		Sorumluluk almaktan kaçınırım	6	-
		Sorun çözme becerisine sahip değilim	6	-
		Karşılaştırma becerisine sahip değilim	6	-
		Olaylara hukuki açıdan yaklaşmam	5	-
		Kurallara yeterince uyan biri değilim	4	-
		TOPLAM	27	0

Yukarıdaki tabloya göre uygulama öncesinde katılımcıların kendilerine yönelik algılarında olumsuz bir durum söz konusuken uygulama sonrasında olumlu yönde bir değişim olduğu görülmektedir. Uygulama öncesinde olumlu algıların sayısı 4 iken uygulama sonrasında 48; uygulama öncesinde olumsuz algıların sayısı 27 iken uygulama sonrasında 0'dır. Bu bilgilere göre katılımcıların hukuk okuryazarlığı ile ilgili kendilerine yönelik algılarında olumlu yönde bir değişiklik olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 9. Öğretmen Adaylarının Hukuk Okuryazarlığı ile İlgili Algılarına Yönelik Tema, Kategori, Kod ve Kodlanma Sayısı

Tema	Kategori	Kod	Kodlanma Sayısı	
			Süreç öncesi	Süreç sonrası
Hukuk Okuryazarlığına Yönelik Algılar	Süreç Yönelik Algıları	Etkileşimli, işbirlikçi öğrenmenin yoğun olduğu bir süreci	-	8
		Başlangıçta soyut bilgilere sahiptim	4	-
		Zevkli, eğlenceli ve öğreticiydi	-	7
		Hukuka yönelik bilgi-becerim yetersizdi	5	-
		Adil ve demokratikti	-	5
		Faydalı ve eğiticiydi	-	3
		Akıcı ve heyecan vericiydi	-	2
		İlk başta teorik bilgilerle sıkılacağım	2	-
		kansındaydım	-	2
		Uzun zaman aldığından yorucuydu	-	2
		İlgi çekiciydi	-	2
		Yoğun ama verimli geçen bir süreci	-	1
		İlk başta uyum sorunu yaşadım	1	-
		Bilgi eksikliğinden ilk başta tedirgindim	1	-
TOPLAM			13	30

Yukarıdaki tabloya göre süreç öncesinde katılımcıların hukuk okuryazarlığına yönelik algıları 13 iken süreç sonrasındaki algıları 30'dur. Bu açıklamalara göre katılımcıların hukuk okuryazarlığına yönelik süreç sonrası görüşlerinde olumlu anlamda artış olduğu görülmektedir.

Hukuk okuryazarlığı uygulamalarının öğretmen adaylarının yeterliklerini nasıl etkilediğiyle ilgili görüşlerine yönelik bulgular

Hukuk okuryazarlığı uygulamalarının öğretmen adaylarının yeterliklerini nasıl etkilediğine yönelik süreç sonunda yarı yapılandırılmış görüşme soruları ile öğrencilerin uygulamalara yönelik görüşlerini yansıtan günlüklerden elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Hukuk okuryazarlığı uygulamalarının öğretmen adaylarının yeterliğine etkisi teması altında öğretmen adaylarının bireysel ve mesleki yeterliklerine etkisi kategorilerine ulaşılmıştır. Bu kategorilerden ise ilgili kodlara ulaşılmıştır. Bu verilere yönelik tema kategori, kod ve kodlanma sayısını içeren tabloya aşağıda yer verilmiştir

Tablo 10. Hukuk Okuryazarlığı Algılarına Yönelik Tema, Kategori, Kod ve Kodlanma Sayısı

Tema	Kategori	Kod	Kodlanma Sayısı		
Uygulamaların Yeterliklere Etkisi	Bireysel Yeterliklere Etkisi	Hukuki bilgi ve becerim arttı	17		
		Artık daha bilinçli biriyim	9		
		Olaylara daha objektif yaklaşıyorum	7		
		Kendimi daha iyi ifade edebiliyorum	6		
	TOPLAM			39	
	Mesleki Yeterliklere Etkisi	Mesleki Yeterliklere Etkisi	Öğrenci merkezli yöntem ve teknikleri uygulayabilirim	10	
			Bir derste birden çok yöntem ve teknik kullanabilirim	6	
		Mesleki Yeterliklere Etkisi	Konu ve kazanımlara uygun materyal kullanabilirim	4	
			Mesleki anlamda deneyimim arttı	4	
			TOPLAM		

Yukarıdaki tabloya göre öğretmen adayları hukuk okuryazarlığı uygulamalarının bireysel ve mesleki yeterliklerine etkisini olumlu olarak değerlendirmektedir. Öğretmen adaylarının tamamı sürecin bireysel yeterliklerine etkisini “Hukuki bilgi ve becerim arttı”, “Artık daha bilinçli biriyim”, “Olaylara daha objektif yaklaşıyorum”, “Kendimi daha iyi ifade edebiliyorum” şeklinde belirtmektedir. Konuyla ilgili olarak K2, hukuka yönelik bilgi, beceri ve ilgisinin arttığını, hukukun sosyal bilgiler dersi için önemli olduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir.

Etkinlik sürecinde hukuk okuryazarlığıyla ilgili hak, hakkımızı arama sorunlarımızı çözme araştırma ve sorumluluk alma gibi birçok bilgi ve becerileri öğrendiğimi düşünüyorum. Önce, daha önce hukukla ilgili çok fazla ilgilenen biri değildim açıkçası etkinlikler sürecinde hukukun sosyal bilgiler dersi için önemli bir alan olduğunu anladım.

Diğer bir katılımcı K11 süreç sonunda bilinçli bir birey olma yolunda farkındalık kazandığını ve hukukun yaşamın her anında olduğunu şu sözleriyle ifade etmektedir.

Hakkımı arama konusunda bilinçlendim. Örneğin haksızlığa uğrayacağım bir şey olursa olaya bağlı olarak artık ne yapmam gerektiği konusunda bilinçlendim. Yani şunun farkına vardım; hukuk, hayatımızın her alanında var, ben bunun farkında değilmişim. Bu okuryazarlığı dersini aldıktan sonra anladım ki hayatımın her safhasında var artık. Her şey ile ilişkilendirip hakkımı arayabilirim.

Sonuç, tartışma ve öneriler

Araştırmanın sonuçları bütün olarak değerlendirildiğinde; katılımcıların hukuk okuryazarlığı yeterliklerinde olumlu yönde değişiklikler olduğu, hukuk okuryazarlığı bilgi boyutunda katılımcıların hukuk, hukuk okuryazarlığı kavramına ve hukuk okuyazarı bireyin niteliklerine ilişkin bilgilerinde artış olduğu, hukuk okuryazarlığı becerileri boyutunda her beceriye ilişkin farklı düzeylerde artış olmakla beraber katılımcıların hukuk okuryazarlığına ilişkin beceriler kazandığı tespit edilmiştir. Uygulama öncesinde hukuk okuryazarlığına ilişkin yeterli bilgilere sahip olmadıklarını ve etkinliklerin sıkıcı olabileceğini düşünen katılımcıların uygulama sonrasında konuya yönelik düşüncelerinin olumlu yönde değiştiği görülmüştür. Bu bağlamda hukuk okuryazarlığı ile ilgili gerçekleştirilen uygulamaların öğretmen adaylarının bilgi ve becerilerini artırdığı, kişisel ve mesleki gelişimlerine katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmada süreç öncesinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığı bilgilerinin yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın süreç öncesindeki bu bulguları alanyazında hukuk okuryazarlığına ilişkin yapılan araştırmaların bulguları ile örtüşmektedir (Kara, 2017; Oğuz, 2013). Kara yapmış olduğu araştırmasında nicel verilerden elde ettiği sonuçlara göre, öğretmen adaylarının hukuk

okuryazarlığı bilgi düzeylerinin çoğunlukla orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde Oğuz, yapmış olduğu çalışmada ortaokul öğrencilerinin hukuk okuryazarlığı bilgi düzeylerinin yetersiz olduğunu belirlemiştir. Yukarıdaki araştırma sonuçlarına benzer şekilde Mirabile (2013), araştırmasında öğrenci hakları ve güvenliği gibi hukuksal konularda öğretmenlerin yeterli bilgilere sahip olmadığını tespit etmiştir.

Bu araştırmanın uygulama sonrası hukuk okuryazarlığına yönelik becerilerinden elde edilen bulgular ile Alıcı'nın (2016) bulguları benzerlik göstermektedir. Alıcı, "Ortaokul Hukuk ve Adalet Dersinin Öğrencilerdeki Hukuk Bilincini Geliştirmeye Etkisi" adlı araştırmasında ortaokul seçmeli hukuk ve adalet dersini alan 8. sınıf öğrencilerinin hukuka yönelik bilgi ve becerilerinin arttığını ve hukuku güncel hayatla ilişkilendirdiklerini saptamıştır. Bu çalışmada hukuk okuryazarlığı becerilerinden biri olan sorun çözme becerisine ilişkin olarak öğretmen adaylarının önemli bir bölümünün süreç öncesinde sorun çözme becerisine sahip olmadığı, kavramla ilgili tanımlamalarda buldukları ve sorunların çözümünde desteğe ihtiyaç duydukları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın bu bulguları Schimmel ve Militello (2007) ve Wagner'in (2007) araştırmalarından elde edilen bulgularla benzerlik taşımaktadır. Bu araştırmalarda öğretmen ve okul idarecilerinin hukuk okuryazarlığı ile ilgili bilgilerin düşük olmasından dolayı okuldaki sorunları çözme konusunda kendilerini yetersiz gördükleri tespit edilmiştir.

Köse ve Bursa (2020) "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Hukuk Okuryazarlığına İlişkin Algıları" adlı araştırmasında öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığına ilişkin verilecek bir eğitimin hukuka olan bakış açısında etkili olabileceği sonucuna ulaşmıştır. Hoge (2002) ise bireyin toplumsal yaşamda hukuki bir olayla karşılaşmasının, hukuki tutum ve davranışları üzerinde etkili olabileceğini ifade etmektedir. Bu araştırmanın öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığı becerilerini geliştirmeye ilişkin uygulamalı etkinlikler içermesi ve süreç sonrasında hukuk okuryazarlığı becerilerinde olumlu yönde bir değişimin yaşanması Köse ve Bursa'nın elde ettiği sonuçları ve Hoge'nin ifadelerini destekler niteliktedir.

Araştırma bulgularına göre öğretmen adayları almış oldukları hukuk okuryazarlığı eğitimi sonucunda mesleki anlamda yeterlikler kazandıklarını dile getirmektedir. Pereira (1988) yapmış olduğu çalışmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin hukuka yönelik dersleri etkili bir biçimde gerçekleştirebilmeleri için hukuk konusunda yeterli bilgi ve becerilere sahip olmaları gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda hukuk okuryazarlığı yeterliklerinin geliştirilmesine yönelik sosyal bilgiler öğretmen adaylarıyla yapılan bu araştırmanın öğretmen adaylarının hukuki bilgi, beceri ve tutumlarına katkı sağladığı söylenebilir.

Elde edilen sonuçlar dikkate alındığında şu önerilerde bulunulmuştur: Araştırma sürecinde gerçekleştirilen öğrenci merkezli yöntem ve tekniklerin dışında uygulamaya dayalı daha farklı yöntem ve teknikler kullanılabilir. Eğitim fakültelerinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarına hukuk okuryazarlığına yönelik hizmet öncesi eğitim seminerleri verilmelidir. Hukuk okuryazarlığı yeterliklerinin geliştirilmesine yönelik uygulamaya yönelik çalışmaların sayısı artırılmalıdır.

Kaynakça

- Alıcı, A. H. (2014). *Ortaokul hukuk ve adalet dersinin öğrencilerdeki hukuk bilincini geliştirmeye etkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Kütahya.
- Anayurt, Ö. (2011). *Hukuka giriş ve hukukun temel kavramları*. On birinci basım. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aral, V. (2010). *Hukuk ve hukuk bilimi üzerine*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

- Başaran, K. Y. (2021). *Okul Yöneticilerinin Hukuk Okuryazarlığı Yeterliklerine ve Hak Arama Özgürlüğünün Kullanımına İlişkin Görüşleri*, (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Elbay, S. (2020). Sekizinci sınıf öğrencilerinin hukuk ve adalet kavramlarına yükledikleri anlamların incelenmesi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 585-608.
- Eni, U. ve Arit, M. (2016). Knowledge of education law and human rights violations among secondary school personnel in Nigeria, *International Journal of Education Learning and Development*, 4(5), 38-47.
- Fleis, J. L., Levin, B. ve Palk, M. C.: Statistical methods for rates and proportions. Wiley, Hoboken (2003).
- Gözler, K. (2009). *Hukukun temel kavramları*. (6. Basım) Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Haçat, O. S. (2019). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin hukuk okuryazarlığına ilişkin görüşleri. 3. *Uluslararası Eğitim ve Değerler Sempozyumu*. İstanbul.
- Hasan, F. R. (1994). Limits and possibilities of law and legal literacy / experience of Bangladesh women. *Economic and Political Weekly*, 29(44), 69-76. Retrieved from <http://www.epw.in/journal/1994/44/review-womens-studies-review-issues>
- Hoge, J. D. (2002). Character education, citizenship education and the social studies. *The Social Studies*, 93(3), 103-108. doi:10.1080/00377990209599891
- Kara, H. (2017). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Köse Ç. T. ve Bursa, S. (2020). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığına ilişkin algıları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(2), 372-388. Doi: 10.19171/uefad.609049
- Leming, R. (1995). *Essentials of law-related education*. Bloomington: ERIC Clearinghouse for Social Studies/Social Science Education.
- Marzooghi, R., Sadeghi, M. H., Mohammadi, M., Karimi, M. H., & Hammadzadeh, K. M. (2016). Comparative study of legal literacy level of the elementary and secondary school teachers. *Journal of Politics and Law*, 9(9), 119-125.
- MEB. (2018a). *Seçmeli hukuk ve adalet dersi öğretim programı ve kılavuzu*. Erişim adresi <https://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72>
- MEB. (2018b). *İlköğretim Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı ve kılavuzu* (4,5,6,7. Sınıflar). Erişim adresi <https://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72>
- Mills, G. E. (2003). *Action research: A guide for the teacher researcher*. New Jersey: Pearson.
- Mirabile, C. (2013). *A comparison of legal literacy among teacher subgroups*. Doctorate Dissertation, Virginia Commonwealth University, Usa.
- Nessel, P. A. (2002). *Youth courts in law-related education*. Bloomington: ERIC Clearinghouse for Social Studies/Social Science, Education.
- Oğuz, S. (2013). *Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler eğitimi çerçevesinde hukuk okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- Pereira, C. (1988). *Law-related education in elementary and secondary schools*. Bloomington: ERIC Clearinghouse for Social Studies/Social Science Education.
- Savage, T. ve Armstrong, D. G. (2004). *Effective teaching in elementary social studies* (5nd ed.). New Jersey : Pearson Publishing.
- Schimmel, D. ve Militello, M. (2007). Legal literacy for teachers: A neglected responsibility. *Harvard Educational Review*, 77(3), 257-284.

Wagner, P. H. (2007, November). *An evaluation of the legal literacy of educators and the implications for teacher preparation programs*. A paper presented at the Education Law Association 53rd Annual Conference, California.

Zariski, A. (2014). *Legal literacy: an introduction to legal studies*. Edmonton: AU Press.